THE IMPORTANCE OF THE PLACES OF MEMORY IN TEACHING SOCIAL STUDIES: THE SAMPLE OF KASTAMONU[1]

Kadir KARATEKİN
Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, kadirkaratekin@gmail.com

Ömer ÇAPKIN
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, omercapkin55@gmail.com

Sadullah ÜSTÜN
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sadullah.ustun@gmail.com

Received: 18.04.2017 *Accepted: 18.08.2017*

ABSTRACT

The memory enables remembering the events that left a trace in our mind and carrying the past to the present time. We can mention about collective memory as we can do about personal memory. A common history and sense of belonging constitute the basis of collective memory. An identity has been offered to the people forming a society by transferring a past event to present from generation to generation by means of different ways. Lots of factors have on impact on remembering the past. One of these factors is the places which are figures of remembrance. Any society that desires to survive; constitute places that have various meanings in order to transfer the collective identity to the future generations and in order to preserve their cultural, national and moral values. French philosopher Pierre Nora; used the term “places of memory” in order to explain the places that undertakes the duty of carrying memories except for human body. According to him the memory cannot exist and survive on its own. It needs to be protected and needs places to be able to be preserved there. The places can be used for educational goals. It is thought that we can achieve to teach basic knowledge, ability, valve, morals and manner about a nation’s history and culture via places of memory in teaching social studies. Therefore giving place to the places of memory, belonging to our country; in social sciences education is very essential in terms of on forgetting a nation’s history and embracing its cultural values and national identity and transferring these to the forthcoming generations. The aim of this research is to find out the places of memory that Kastamonu owns and to evaluate those places in term of teaching social studies.

Keywords: Places of memory, social studies, teaching social sciences, social memory.

[1] Bu çalışma 6-8 Nisan 2017’de International Congress Of Eurasian Social Sciences’ta Sözlü Bildiri olarak sunulmuştur.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE HAFIZA MEKÂNLARININ ÖNEMİ: KASTAMONU ÖRNEĞİ

ÖZ

Hafıza, zihinde iz bırakan olayların hatırlanmasını ve geçmişin günümüze taşınmasını sağlar. Bireysel hafızadan söz edilebileceği gibi toplumsal hafızadan da söz edilebilir. Toplumsal hafızanın temelini ortak bir geçmiş ve aidiyet duygusu oluşturur. Geçmişte yaşanan bir olayın çeşitli vasıtalarla kuşaktan kuşağa aktarılıp yaşanılan zamana taşınmasıyla, toplumu oluşturan bireylere bir kimlik sunulmuş olur. Geçmişin hatırlanmasında birçok faktör etkilidir. Bu faktörlerden biri de hatırlama figürü olan mekânlardır. Varlığını sürdürmek isteyen her topluluk; kültürünü, milli manevi değerlerini korumak, toplumsal kimliğini gelecek kuşaklara aktarmak için çeşitli anlamlar barındıran mekânlar oluşturur. Fransız düşünür Pierre Nora; insan bedeni dışında hafızayı taşıma görevi üstlenen mekânları anlatmak için "hafıza mekânları" kavramını kullanmıştır. Ona göre hafıza tek başına var olup, varlığını sürdüremez. Hafızanın korunmaya ve korunacağı mekânlara ihtiyacı vardır. Bu mekanlar eğitimsel amaçlar için kullanılabilir. Bir toplumun tarihi ve kültürü ile ilgili temel bilgi, beceri, değer, tutum ve davranışların sosyal bilgiler öğretiminde hafıza mekânları ile kazandırılacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla sosyal bilgiler öğretiminde ülkemize ait hafıza mekânlarına yer verilmesi, bireylerin ve toplumun; geçmişini unutmaması, kültürel değerlerine, milli kimliğine sahip çıkması ve bunu gelecek kuşaklara aktarması açısından önemlidir. Bu araştırmanın amacı da; Kastamonu'ya ait hafıza mekânlarını belirlemek ve bu mekânları sosyal bilgiler öğretimi açısından değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Hafıza mekânları, sosyal bilgiler, sosyal bilgiler öğretimi, toplumsal hafıza.

Karatekin, K., Çapkın, Ö. ve Üstün, S. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Hafıza Mekânlarının Önemi: Kastamonu Örneği, International Journal Of Eurasia Social Sciences, Vol: 8, Issue: 28, pp. (CDXCVIII-DXXII).

EXTENDED SUMMARY

The humanbeings have been inclined to hide and protect everythings-metarial and non-material that they have seen as precious and carried them to the future. The human has always made up values belonging to himself and tried to hold on the memories that belongs to past and to the antecedents by different ways beacause of various reasons (Şahin 2013). It is necessary to record these values,more in the collective memory in order to conserve them, so in order not to forget and transfer them to the future genarations.

The therm of collective memory, besides being and academical point of interest, started to be a term efecting our daily life and changed our perception of the past. Collective memory comprises of the experiences, memories and common history at the people who come from the same social environmant belong to the some society our group (Sönmez, 2012; Şahin, 2013). Collective memory can not preserve the past as it was, the past is reconstructed and transferred to the future generations, while doing this it uses the cultural and historial memory.

Cultural memory is the most important constituent that comprises of the collective memory. Cultural memory reflects a continuous process that has a restricted time from birth to deatn of the individual for the transfer, by reconstructing the information according to the time the member of the group that ne lives in via communicative and cultural means (Ergene, 2014). In terms of this, cultural memory has an important role in preserving collective identify and transferring it to the future generations easily and accurately.

Historical memory, is the type of memory that the individuals have formed in the light of the information they get from what is written or told about past events, not directly gained by their own experience (Ergene, 2014). Thus, past information comes from the memory of the people who are exposed to the things that were done in order to survive the knowledge of past, it doesn't come from the people who experienced them personally.

Memory and identity are related topics. Identity in general meaning; is a total of qualifications that describe our view of life, our why of having a relationship with life, how we describe our selves, our dreams, desires and what we agree on among the collective belongings (Bostancı, 1999:17). The individual is not free from the society he lives in. Thus in time he has an identity devoloping in accordance whit the society he is exposed to. This term, Assmann identified as collective identity, is based on a common past and knowledge that was reached by an awareness of social belongings a common language or to explain in general by using a common symbolical system (Assmann, 2001).

There is a relationship between memory and place. But it is wrong to see the places as meaning less areas in the pace of life. Place is one of the most important facters that create the society and contains the memories; it hides reproduces, represent and reminds (Pösteki, 2012:5). The topic of this study; the city of Kastamonu; is a city which has a rich history that have hosted different civilisations and government from neolithic periot to nowadays. It is important not to forget and remind the memories, national moral and cultural values ,customs and traditions and the history that arevery important for the people who lived there today, and transferthose

Karatekin, K., Çapkın, Ö. ve Üstün, S. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Hafıza Mekânlarının Önemi: Kastamonu Örneği, International Journal Of Eurasia Social Sciences, Vol: 8, Issue: 28, pp. (CDXCVIII-DXXII).

to the new generations. It is surely beyond doubt that the places; transporters of the collective memory, has a big role in carrying out this transfer (Pösteki, 2012). French philosopher Pierre Nora used ''place of memory'' term for this kind of places. The most important factor in realising place of memory is that there is no more retention in fact (Nora, 2006: 17).

According to Nora, places of memory though when they one related to a physicol place, they can take this name if they are based on a symbol or a ritual and a story (Nora, 2006: 32). In terms of this, Nasrullah Mosque; one of the first monumental piece Ottoman Empire builded in Kastamonu; can be called as a place of memory as it reminds the society national poem, the war of independence and it's square is still a gathering are a for important social events.

If the schools want to teach the students what is accepted as precious and inevitable by the ascendents, they should change those places of memory that are precious and inevitable for collective memory into educational recourses. By a social science education that uses that places of memory which is reformed as educational sources the ainzed goals can be reached in a short time. Because the places of memory are not the story of a past event that lasted long time ago, they are cancrete proofs (Safran ve Köksal, 2006).

One of the lessons in which places of memory can be used efficiently is social sciences lesson. Places of memory can be used efficiently in social sciences in teaching citizenship and both in social sciences as a reflective researd and in social sciences as a social science aproach. For example social sciences for teaching citizenship if the importance of unity will be taught, if the love of country and valve of independence will be gained, these can be achieved by the massages that were given in the speech of national poet Mehmet Akif Ersoy that he made on a Friday in Nasrullah Mosque, Kastamonu, in 19 November 1920.

It will be seen that there are lots of places of memory in Kastamonu where can be used in social sciences lesson when it is thought to teach main goals, values, knowledge and talents to be taught. By using those places of memory students can provided with concrete knowledge, historical emphaty understanding change and continuity comprasing the past with the present, getting an awareness of national history and the most important one is that they can be aware of where they belong to.

GİRİŞ

İnsanlar, değerli gördükleri maddi ya da manevi herşeyi koruma, saklama ve geleceğe taşıma eğiliminde olmuşlardır. Bu muhafaza etme düşüncesi insanoğlu var olduğundan bu yana devam etmiştir. İnsan, sürekli kendine ait değerler oluşturmuş ve geçmişine, atalarına ait hatıraları çeşitli sebeplerle farklı biçimlerde hayatında tutmaya çalışmıştır. Oluşturulan her değer, ait olduğu toplumun bir parçası haline gelerek toplumu bir arada tutan koruyucu bir güç olmuş ve bu sayede insan kime ve nereye ait olduğunu anlayabilmiştir (Şahin, 2013). Bu değerlerin, hatıraların ve geçmişin muhafaza edilmesi, unutulmaması ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için bireysel ama daha çok toplumsal hafızaya kaydedilmesi gerekir. Toplumsal hafızanın geleceğe taşınması sürecinde mekânlar önemli bir rol oynamaktadır. Bu süreçte rol oynayan, toplumsal hafızanın canlı kalmasını ve taşınmasını sağlayan mekânları; Fransız düşünür Pierre Nora "hafıza mekânları" olarak adlandırmıştır. Bu mekânlarının oluşturulmasındaki amaç toplumsal hafızanın korunmasıdır (Nora, 2006). Toplumsal hafızanın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması sürecinde mekânlar tek başına yeterli değildir. Bunun dışında yeni nesillere verilecek olan eğitim ve öğretim de çok önemlidir. Nitekim bu mekanların bilgisi, anlamı ve ruhu eğitim ve öğretim olmadan yeni kuşaklara etkili bir şekilde aktarılamaz.

Bir toplumun tarih ve kültürüne ilişkin temel bilgi ve beceriler, değer, tutum ve davranışlar; bireysel ve toplumsal konularla ilgili temel kavram ve temalar ilkokul ve ortaokulda daha çok sosyal bilgiler öğretim programında yer alır (Safran, 2008). Bahsedilen bu bilgi, beceri, değer, tutum ve davranışlar hafıza mekânları kullanılarak öğrencilere kazandırılabilir. Sosyal bilgiler dersi, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir (MEB, 2005). Görüldüğü gibi sosyal bilgiler dersi birden çok disiplini içinde barındıran bir ders olma özelliğine sahiptir. Bu disiplinlere ait içeriğin öğrencilere aktarılmasında genel geçer bir yöntem olmadığı gibi, her disiplin hatta konu için bile farklı yöntem ve tekniklerin kullanılması gerekebilmektedir. Ülkemiz zengin bir tarihi ve kültürel geçmişe sahiptir. Var olan zenginliklerin bir yansıması olarak birçok hafıza mekânına da sahip olduğu ifade edilebilir. Sahip olunan bu zenginlikler eğitim ve öğretim sürecinde kullanılmadıkça yeni yetişen nesiller için fazla bir anlam ifade etmeyecektir. Bu amaçla sahip olunan zenginlikleri anlamlı kılabilmek için özellikle hafıza mekânlarından eğitim ve öğretim sürecinde aktif olarak yararlanılmalıdır.

Bu bakış açısıyla çalışma; hafıza mekânlarını Kastamonu örnekleriyle açıklamayı ve sosyal bilgiler öğretiminde Kastamonu'ya ait hafıza mekânlarından nasıl faydalanılabileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

1. HAFIZA/BELLEK ve HATIRLAMA

Hafıza, farklı alanlarda üzerinde çalışılan ve çeşitli tanımlamaları yapılan bir konudur. Hafıza, Arapça kaydetmek, korumak, kaybetmemek, unutmamak, hatırlamak anlamlarına gelen 'hıfz' kökünden gelmekte ve 'muhafaza

eden' anlamını taşımaktadır (URL 1). Türkçede bellek karşılığında kullanılmaktadır. Bellek, Türk Dil Kurumu sözlüğüne (2005) göre; "Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda belleğin hafızayı da içerdiği görülmektedir. Kavramların İngilizcedeki karşılığı olarak kullanılan *memory* kavramı, Latincedeki düşünceli, unutmayan, hatırlama, anımsama anlamalarına gelen *memoria* ve *memor*dan gelmekte ve "insan beyninde bilgi ve geçmiş deneyimleri şifreleme, depolama ve koruma ve daha sonradan hatırlama yeteneği" olarak tanımlanmaktadır (Keskin, 2014: 27). Çok katmanlı bir olgu olan hafızanın tanımlanması sürecinde insanda böyle bir kapasitenin varlığının nedeninin ne olduğu sorusuna karşı akla gelen ilk cevap ise "geçmişe ait bilginin depolandığı yer" dir (Boyer, 2009: 3). Tanımlarda ortak olarak; geçmişe ait şeylerin korunması, saklanması ve hatırlanması kavramları geçmektedir. Görüldüğü gibi hafıza sadece depolama görevi üstlenmez, aynı zamanda depolanan bilgilerin gerekli yerlerde hatırlanması işlevini de yerine getirerek şimdi ve gelecekteki davranışları etkiler denilebilir. Belleğe toplumbilim perspektifinden yaklaşan Pösteki'ye göre ise bellek, insanın tarihinin bilgi deposudur. Bu tanıma göre bellek, sadece bir anın ya da anının saklanması değil; bir bütün olarak insanı insan yapan değerlerin, o değerleri yaratan toplumsal, psikolojik ve tarihsel yaşanmışlıkların toplamıdır (Pösteki, 2012). Hafıza istenildiği zaman bilgilerin bulunup kullanıldığı bir depolama alanı olmanın yanında, insanlık tarihinin ve kişisel tarihlerin kaydedicisidir. Bu bakış açısı bilişsel süreçlerden bahseden diğer tanımlamalarla birlikte, hafızanın konumuzla ilgili toplumsal boyutunu ortaya koymaktadır.

Hafıza, depolama ve geri çağırma işlevlerini yerine getiriken, hatırlama ve unutma olgularını da beraberinde getirir. Geçmişle ilişki "hatırlama" üzerinden bir "hatırlama kültürü" biçiminde kurulabileceği gibi "unutma" aracılığıyla bir unutma kültürü şeklinde de kurulabilir (Sancar, 2010: 35). İnsan bir sosyal çevrede, bir ailede, bir okulda, bir etnik kökenin ve etkileşim kurduğu çeşitli sosyal grupların içinde, bu gruplar için önem atfedilen konuları hatırlar ve geçmişi sürekli yeniden inşa ederken, bu çerçeve dışında kalanları unutur (Assman, 2001). Aslında burada kastedilen unutma; unutulan şeylerin tamamen hafızadan silinmesini değil, bunların bilinçaltına atılmasını ifade etmektedir. Görüldüğü gibi unutma ve hatırlama kişisel kavramlar gibi görünseler de, aslında bir topluluğa ait bireylerin uyum sağlamalarında ve ortaklaşmalarında etkili olan kavramlardır (Sönmez, 2012: 1). Nasıl ki bir bireyin bilgi birikimini, geçmişini, hatıralarını, anılarını ve deneyimlerini sakladığı bir hafızası varsa; toplumlarında ortak geçmişini, hatıralarını, anılarını, bilgi birikimini ve tarihini sakladığı toplumsal hafızası olduğu söylenebilir. Burada toplumsal hafızayı ve toplumsal hafızayı oluşturan etmenleri açıklamak yerinde olacaktır.

1.1. Toplumsal Hafıza

Toplumsal hafıza kavramı, akademik bir ilgi alanı olmanın yanında gündelik hayatımızı etkileyen ve geçmişi algılama biçimimizi değiştiren bir kavram olmaya başladı. Bunun geçmişin hatırlanmasına duyulan ihtiyaçtan kaynaklandığı söylenebilir. Toplumsal hafıza üzerine önemli çalışmalar yapan Halbwachs tüm eserlerinde belleğin sosyal koşullara olan bağımlılığından bahsetmiştir. Ona göre bellek her zaman bireye aittir ama bu bellek toplumsal olarak belirlenir. Bir başka deyişle bellek bireylerin sosyalizasyon sürecinde oluşur. En kişisel

anılar bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşur (Assmann, 2001). Bu bağlamda hafıza ve hatırlama ne kadar kişisel olursa olsun, bireylerin hafızası ve anıları, onları etkileyen sosyal çevreye bağımlıdır diyebiliriz. Toplumsal hafızanın yaşamsal önemi, her türlü başlangıcın içinde bir "hatırlama"eylemi olmasından kaynaklanır. Hatırlama ve belleğin hayatımızda yaşamsal kıymeti vardır çünkü şu anın dünyasını geçmişin olayları ve nesneleriyle neden-sonuç ilişkisi bağlamında yaşarız (Connerton, 1999). Halbwachs çeşitli sosyal gruplar içinde bireylerin hafıza ve hatırlama biçimlerini incelediğinde, hatırlamanın doğası itibariyle toplumsal bir nitelik taşıdığı sonucuna ulaşmıştır. Hafıza tıpkı dil gibi iletişimsel süreçlerde örneğin hatıraların anlatılması, alımlanması ve sahiplenilmesi yoluyla ortaya çıkar (Assmann, 2001). İster bireysel isterse toplumsal olsun hafızanın hatırlamaya dayalı olduğu açıktır. Önemli olan nokta ise toplumsal hafızanın 'birlikte' hatırlamaya dayanmasıdır. Hatırlamamıza yardımcı her türlü veriyi toplumsal bir iletişim süreci dâhilinde, toplumsal unsurlardan çıkardığımız detaylarla bağdaştırıp anlamlandırıyoruz. Dolayısıyla hatırladıklarımız kişisellikten çıkıp, başka birçok kişiyi, yeri, zamanı, mekânı, sözcüğü, görüntüyü de içerir. Çünkü hafıza iletişimsel süreçler yoluyla oluşur (Sancar, 2010). İletişimin devam etmesiyle de hafıza canlı kalmış olur.

Toplumsal hafıza; bir topluluğa, gruba ait ya da aynı sosyal çevreden kişilerin sahip oldukları, paylaştıkları deneyimleri, anıları, ortak tarihleriyle oluşur. Bir toplumun geçmişe ait olaylarla, geçmişte bıraktığı izlerle tanışık olması, zaman akışı içerisinde geri gidebilmesi demek; o toplumun kalıcılık göstermesi, var olması ve kendinin bilincinde olması demektir (Sönmez, 2012; Şahin, 2013). Toplumsal hafıza toplumları bir arada tutan en önemli bağlardan biridir denilebilir. Bu bağ koruma ve muhafaza etme düşüncesini de beraberinde getirmiş ve bu düşünce insanlık var olduğundan beri devam etmiştir. Fakat Halbwachs'a göre, hiçbir hafıza, geçmişi olduğu gibi koruyamaz; aksine ondan geriye ancak grubun her dönemde kendi bağlamına özgü olarak yeniden kurabildiği biçimi kalır. Kısacası hafıza, yeniden kurma işlemine dayanır (Sancar, 2010). Toplumsal hafıza yeniden kurulup gelecek kuşaklara taşınırken; bireyin ortaklık, aidiyet ve sahiplenme duygularını da kuvvetlendirir. Bunu yaparken de kültürel ve tarihsel hafızayı kullanır.

1.1.1. Kültürel Hafıza

Hafıza ve kültür sosyal yaşama dair bütün unsurların harmanlanmasıyla şekillenerek oluşur. Kültür, insanların sosyal hayattaki davranışlarına, statülerine, birbirlerinden beklentilerine ve ne gibi sorumluluklara sahip olduklarına dair rehber bir kavram olarak açıklanabilir (Brown, 1994: 170). Kültürel hafıza ise toplumsal hafızanın oluşmasında en önemli yapıtaşlarından biridir. Aynı zamanda toplumun kendine has kültürünü iletişimsel yönden gelecek kuşaklara aktarımıyla edinilen bilgidir. Kültürel hafıza, bireyin doğumundan ölümüne kadar bir süreçle aktarımı sınırlı olan, grup üyelerine geçmişte iletişimsel ve kültürel yoldan aktarılmasıyla edinilen bilgileri grup üyesinin bu bilgileri yaşadığı toplumun zaman dilimine göre yeniden kurgulayarak üretmesi ve aktarmasıyla devamlılık arz eden bir süreci yansıtır (Ergene, 2014). Bu süreçte toplumun hafızası ve kültürel değerleri birlikte hareket etmekte, içlerine yenilerini almakta ya da bazılarını geride bırakarak yola devam etmektedir. Ortak geçmiş, yaşanmış ortak olaylar ve insan topluluklarının geçmişten günümüze taşıdığı özellikler, toplum olmayı kolaylaştırır. Geçmişin aktarılması, geleceğe taşınması işinin farklı iletişim

kanallarından yaygınlaştırılması kültürel hafızayı oluşturur. Hafıza bu süreçte canlıdır ve inşası devam etmektedir. Aynı zamanda değişikliğe uğramakta ve yenilenmektedir (Rigney, 2005). Kültürel hafıza oluşurken, değişikliğe uğrarken ve yenilenirken çeşitli araçları kullanmaktadır. Bu araçlara şu örnekler verilebilir: anıtlar, heykeller, tarih ders kitapları, binalar, cadde ve meydan isimleri, posta pulları, edebiyat ve sanat eserleri, siyasal hitabetler, anma günleri, anı kitapları, sancak ve bayraklar gibi (Sancar, 2010). Güncel gelişmelere göre sürekli yeniden inşa edilen bu unsurlar, geçmiş olayların yeniden aydınlanması, ifade edilmesi, değerinin ve öneminin azalıp çoğalmasına bağlı olarak değişebilirler. Geçmişe dair bilgilerin yönetilmesi ve yönlendirmesi, kültürel hafızanın içeriğini oluşturan malzeme üzerinden şekillendirilir. Başka bir deyişle geçmiş bilgilerin değerlendirilmesinde, toplumun süzgecinden geçirilmesinde edebiyat ve sanat eserleri, anma günleri, önemli tarihler ve yerler gibi kültürel hafıza birikimlerinin önemli bir yeri vardır.

Kültürel hafıza, hatırlama ve unutma bileşenlerini içinde barındırır ve içinde yaşanılan toplumun adeta bir yaşam hikayesi, otobiyografisidir. Toplumun yaşadığı iyi ve kötü hadiselerden, toplumu sevindiren olaylar ve üzücü vakalardan beslenir ve şekillenir (İnce, 2010). Bu özelliği ile insan topluluklarının geçmişine dair doğru ve tutarlı bilgiler verdiği gibi geleceğine dair ışık tutan bir unsurdur. En önemlisi de geçmişte yaşanmış ya da günümüzde gerçekleşen olaylardan beslenerek, toplumun önemli değer ve kavramlarının geleceğe güvenle ve eksiksiz bir şekilde aktarılmasını sağlayan bir taşıyıcı vazifesindedir. Assmann kültürel belleği insan belleğinin dış boyutu olarak tanımlamıştır. Assmann'a göre kültürel bellek bir toplumun kültürünü koruyarak ona süreklilik kazandırır ve önceki kuşaktan aktarılan kolektif bilgi, bir sonraki nesil için kültürel kimliği yeniden yapılandırır (Assmann, 2001). Bu bakımdan kültürel hafıza toplumsal belliğin korunması, gelecek nesillere doğru ve kolay şekilde aktarılabilmesi adına önemli bir rol üstlenir.

1.1.2. Tarihsel Hafıza

Bir toplumun tarihi, o toplumun hafızasından, yaşadıklarından, kültüründen, kimliğinden bağımsız olarak düşünülemez. "Hafızanın konusu artık geçmiştir" (Ricoeur, 2012: 34). Konusu geçmiş olan, koruma ve hatırlamayı da içeren tarih de hafızadan bağımsız, farklı bir olgu olarak düşünülemez. Bu nedenle tarihsel hafıza kavramını ele almak gerekmektedir. Tarihsel hafıza, bireylerin doğrudan kendi deneyimlerinden sağlamadığı geçmişte yaşanan olayların anlatıldığı ve yazıldığı bilgilerin ışığında oluşturmuş olduğu hafıza biçimidir. Toplumların kendine has tarihsel olaylarını, o dönemde yaşamış olan bireylerin günümüzdeki mirasçısı olan bireyler bu olayları kendileri yaşamadan bir takım görüşlere sahip olmasıyla ilişkilendirilir (Ergene, 2014). Bireyler geçmişte yaşanan olayları doğrudan hatırlamaz; olaylar okuma, dinleme, anma etkinlikleriyle insanların bir araya geldiği ortamlarda hatırlanır. Uzun zaman önce yaşanan olaylar, sosyal aktörlere dolayımsal bilgi aracılığıyla ulaşmakta, olayı yaşamamış bireyler, anma etkinlikleri, ritüeller gibi performatif ya da yazılı ve görsel kaynaklardan, geçmiş bilgisinin kendisine olmasa da kurgusal yeniden inşasına ulaşmaktadır (İnce, 2010; Coser, 1992; Levy, 2002). Dolayısıyla geçmiş bilgisi olayı doğrudan deneyimleyenlerin değil; sonradan bu bilgiyi yaşatmak için yapılandıranlar ve buna maruz kalanların hafıza bilgisidir. Bu çaba çoğu zaman bilinçli bir çabadır ve geçmişin şimdide yeniden inşasını kolaylaştıracağı bilinerek yapılandırılır.

Tarihsel hafıza geçmişin anılarını kırarak inşa olur ama bu anılar yaşayan temsillerimize bulaşır, geçmişe bakışımızda devreye girer. Buna karşılık tarihsel üretim de kültürel mirasa katılır, onu dönüştürür ve dönüşür. Tarihsel hafızada bir iz haline geldiğinde kolektif hafızada yer bulur (Bilgin, 2008: 35). Bu bağlamda tarihin derinliklerinden günümüze taşınmış olan insanları ve toplumları etkileyen herşey tarihsel hafızanın asli unsurlarını oluşturmaktadır denilebilir. Bu unsurlar tarihin derinliklerinde birikerek, toplumsal hafızanın canlı tutulması için gerekli olan enerjiyi oluşturmaktadırlar. Hafızayı katmanlı bir bilgi olarak düşünürsek tarihsel hafızada birikenler, toplumların gündelik yaşantı ve deneyimleri aracılığıyla yaşam biçimlerini yapılandırdığını söyleyebiliriz.

2. TOPLUMSAL HAFIZANIN KİMLİK OLUŞUMU ve AİDİYET DUYGUSU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Hafıza ve kimlik birbiriyle ilişkili konulardır. Bir insanın kimliği, onun geçmişine, bu geçmişi algılama biçimine göre şekillenmektedir. Kimlik en genel manada, kolektif aidiyetlerden katıldıklarımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama-ilişki kurma-tanınma biçimimiz gibi hayattaki duruş yerimizi bildiren niteliklerin toplamıdır (Bostancı, 1999: 17). Kimlik kavramı koşullara, durumlara, zamana, çevresel faktörlere, insanlara göre şekillenir ve kişinin kendisi hakkında birbirinden farklı temsiller, imajlar içerir (Bilgin, 2007: 216). Kimlik bu bağlamda bir yandan kendini korurken diğer yandan da değişime açıktır. Ulus-devletleri oluşturan temel kavram kimliktir. Kimlik, bir bireyin, zümrenin ya da toplumun köklerini, tarihini tanımlamasını ve kendini içinde bulunduğu topluluğa ait hissetmesini sağlar. Gelenek görenekler, töreler, mitoslar, ritüeller, özel günler ve kutlamalar kimliği, tarihi oluşturan ve toplulukları ortak değerler etrafında bir araya getirmeyi sağlayan önemli değerlerdir. Ulus-devlet ideolojisi içerisinde etnik kökenin ya da geçmiş farklılıklarının göz ardı edilerek toplumun tek bir kimlik çatısı altında birleştirilmesi esastır. Kimlik, tıpkı toplumlar gibi zamanın ve şartların getirdiklerine göre değişiklik gösterebilir ve değişkendir (Güvenç, 1997: 7-9). Bir bireyden kendi kimliğini oluşturmasının yanında, yaşamını sürdürdüğü toplum içinde; toplumsal ve ulusal kimliklere sahip olması beklenir.

Ortak kimlik ya da biz kimliği dediğimiz zaman bir grubun oluşturduğu ve grup üyelerinin sahiplendiği kimlik aklımıza gelir. Kendi başına bir ortak kimlikten söz edilemez. Kendini bu kimlikte tanımlayan bireylerin varlığı ölçüsünde var olur. Grup üyelerinin bilincindeki canlılığı ölçüsünde ve onların düşüncesini ya da eylemini etkilediği ölçüde güçlü ya da zayıftır (Assmann, 2001). Birey yaşadığı toplumdan bağımsız değildir. Bu nedenle zamanla etkileşim halinde olduğu toplumla birlikte gelişen bir kimliğe sahip olur. Assmann'ın toplumsal kimlik olarak adlandırdığı bu kavram; sosyal aidiyet bilinci, ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifade ile ortak bir simgesel sistemin kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve ortak geçmişe dayanır (Assmann, 2001). Görüldüğü gibi toplumsal kimliğin temeli, kültürel değerlere ve ortak bir geçmişe, dolayısıyla toplumsal hafızaya dayanmaktadır. Bilgin'in (2007) ulusal kimlik açıklaması da kültür ve ortak geçmişle bağlantılıdır. Ulusal kimlik, geçmiş, tarih ve geçmişin mirası ile kurulur ve birtakım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve bilgilerle yüklü bir gelenekten, geçmişin mirasından, kısacası toplumsal bellekten hareketle inşa edilir (Bilgin, 2007: 218). Ortak geçmişler, bunu birlikte yaşayan toplumların hafızalarında benzer izler

bırakır. Toplumun geçmişe yönelik ortak hatırlamaları, oluşturdukları semboller ve onlara yüklenen anlamlar, o toplumda ortak bir iletişim ağının oluşmasını sağlar. "Gerçek" ve "uydurulmuş" sanal bir geçmişe müracaat, kimliklerin inşası bakımından belirleyici öneme sahiptir. Ancak bunların verili bir hafızaya sahip olmadıklarını; aksine metinler, resimler, anıtlar, yıl dönümleri ve ritüeller gibi çeşitli simgesel araçlar yardımıyla kendilerine bir hafıza yarattıklarını dikkate alırsak grupların "biz kimliği" nin, geçmişteki ve kültürel geleneklerdeki ortak referanslar aracılığıyla oluştuğunu, bu kimliğin, soy sopa değil öğrenme ve özdeşleşme gibi pratik aidiyetlere dayandığını söyleyebiliriz (Sancar, 2010). Bir toplum zamanın ilerleyişi içindeki varlığını ve toplumsal kimliğini, toplumsal hafızanın önemli bir parçası olan bu pratik aidiyetler yoluyla sonraki nesillere aktararak korur. Böylece toplumu oluşturan bireylerin, içinde kimlik kazandıkları topluma aidiyet duyguları pekişmiş olur.

3. HAFIZA - MEKÂN İLİŞKİSİ

En yalın ifade ile mekân; belirli sınırları olan, fiziksel bir yaşam alanını ifade etmektedir. Fakat mekânları sadece hayatın akışı içindeki anlamsız alanlar olarak algılamak yanlıştır. Mekân, toplumların belleğinde yer eden yaşanmışlıkları içinde barındıran en önemli unsurlardan birisidir: Saklar, yeniden üretir, yeniden sunar ve hatırlatır. Geçmişin bilgisinin kendisi iken bir yandan da bu bilginin depolandığı yerdir. Mekân, toplumsal belleğin deposudur. Bellek ile geçmiş zihinde depolanır ve hatırlama ile bu depodan gün yüzüne çıkarılır. Mekân da bellekte yer etmektedir. Mekân - bellek ilişkisi toplumsal bellek için önemlidir (Pösteki, 2012: 5). Mekân, kişinin duygu ve hatırlama dünyasıyla toplum arasında bir bağ kurmasını sağlayan bir araçtır. Özellikle toplumsal önemi olan ve toplumsal hafıza da yer etmiş mekânların ortadan kalkması ya da unutulması kişisel ve toplumsal hafızayı işlemez duruma getirir. Mekân yaşanmışlıklar, içerdiği anılar ve kendisine yüklenen anlamlar ile geçmiş ve geleceği birbirine bağlarken, zamanla mekânın kendisinin bir hafızası oluşur. Mekâna yüklenen anlamlar yeni eklemeler ile güncellenerek nesilden nesile aktarılmaya devam eder. Böylece toplumsal hafıza canlı kalmış olur.

3.1. Hafıza Mekânları (Kastamonu Örnekleri)

Kastamonu şehri; neolitik dönemden günümüze kadar farklı medeniyetlere ve devletlere ev sahipliği yapmış, zengin tarihi geçmişi olan bir şehirdir. Tarihi dokusu içerisinde, kendisini korumayı başarabilmiş olan bu şehir; doğal, tarihi ve kültürel özellikleriyle ve içinde bulunan mekânlarıyla ülkemizin önemli şehirlerinden biridir. Kastamonu, geçmişte içinde yaşamış ve şu an yaşamaya devam eden insanların anılarını, yaşanmışlıklarını ve geçmişini de içinde barındıran bir mekândır. Bu yönüyle geçmişi ve geleceği yani nesilleri birbirine bağlar. Gerek içinde yaşayanlar ve gerekse de ülkemiz için önemli olan bu şehrin ve bu şehre ait hatıraların, milli-manevi ve kültürel değerlerin, gelenek ve göreneklerin, tarihinin unutulmaması, unutturulmaması ve en önemlisi gelecek kuşaklara aktarılması çok önemlidir. Şüphesiz bu aktarımın gerçekleştirilmesinde toplumsal hafızanın taşıyıcısı olan mekânlar büyük rol oynamaktadır (Pösteki, 2012).

Mekânların bireyin ve toplumun hafızasını canlı tutmak, biçimlendirmek ve dönüştürmek için birer araç olduğu bilinmektedir. Kastamonu'nun hatırlanması, hafızalardaki canlılığını koruması, içerisinde bulunan mekânları ve şehrin tümünü muhafaza etme ve koruma ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Korumak ve hatırlamak

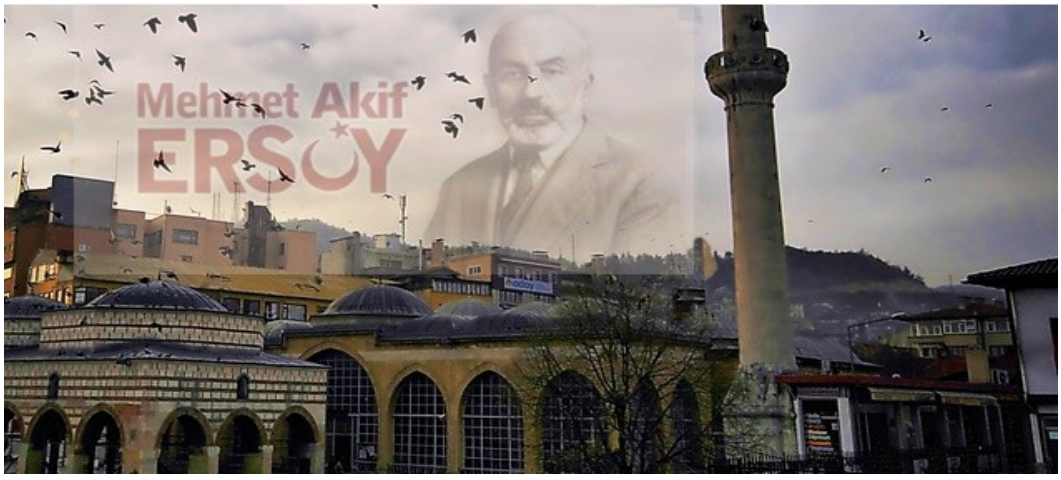
istediğimiz bu mekân ve mekâna ait değerleri hayatımızda tutabilmek için; önce bireysel sonra da toplumsal hafızaya kaydetmek gerekir. Mekân, hafızanın bu işlevini yerine getirirken ihtiyaç duyduğu alanı oluşturur ve kendi içinde izler biriktirir. Böylelikle zamanla mekânın bir hafızası oluşmaya başlar. İnsan bedeni dışında hafıza taşıyıcıları olarak ifade edebileceğimiz bu tür mekânlar için; Fransız düşünür Pierre Nora "hafıza mekânları" kavramını kullanmıştır. Ona göre hafıza tek başına var olup, varlığını devam ettiremez. Hafızanın korunmaya ve korunacağı mekânlara ihtiyacı vardır. Nora, *Hafıza Mekânları* adlı eserinde hafıza mekânını şöyle tanımlamaktadır:

> "*İnsanların iradesiyle ya da zamanın işleyişiyle herhangi bir topluluğun ortak hafıza malına ait simgesel öge haline getirdiği maddi ya da fikri düzendeki her anlamlı birim.*" (Nora, 2006: 171).

Tanımda, Nora'nın mekân kavramı ile ilgili somut bir sınırlama yapmadığı görülmektedir. Geniş bir kapsamda ele alınan bu tanımıyla hafıza mekânları toplumun geçmişi ile ilgili olabilecek ya da söz konusu geçmişi içinde barındıran sembollerle ve anlam örüntüleriyle yüklü neredeyse her şeyi kapsamaktadır. Bu simgeler ve anlam örüntüleriyle kuşanmış hafıza mekânları sayesinde birey, kendisini içinde yaşadığı toplumun ya da ulusun bir parçası olarak hissetmeye başlar. Nora'ya göre; hafıza mekânlarının ortaya çıkmasındaki en önemli etmen aslında artık hafızanın olmamasıdır. Bugün hâlâ hafızamızla yaşıyor olsaydık mekânları ona adama ihtiyacı duymazdık. Bu nedenle süreklilik duygusunun kökü mekândadır (Nora, 2006: 17). Bu mekânlarla etkileşim halinde olan bireyler, kendilerine ait olmayan, artık var olmayan bir geçmişin gerçekliğini görürler ve yeniden yazılan bir tarihin içinde birbirleriyle ve ait oldukları toplum ile buluşurlar. Hafıza mekânları, fiziksel mekanla ilişkili oldukları hallerde bile, ancak bir anlatıya, bir ritüele ya da bir sembole dayandırıldıkları zaman bu adlandırmayı alabilirler (Nora, 2006: 32).

Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun Kastamonu'da inşa ettiği ilk anıtsal eserlerden biri olan Nasrullah Camii, Kastamonu'nun en önemli hafıza mekânlarından biridir denilebilir. Kent merkezinde yer alan cami; meydanı, şadırvanı, köprüsü ve sonradan eklenen medresesi ile bir külliyedir. Milli Mücadele yıllarında Anadolu'yu dolaşarak Kurtuluş Savaşı' na destek toplayan milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy, Nasrullah Camii'nde vaazlar vermiştir. Bir dini mekân olmasının yanında topluma; milli şairi, Kurtuluş Savaşı'nı hatırlatan, halen toplumun önemli olaylarda toplanma alanı olarak kullandığı meydanı ile maddi bir hafıza mekânıdır. Aynı zamanda bireylerin vatanseverlik, sanat ve estetik, empati, miili şuur ve tarih bilincini geliştirirken, geçmişle duygusal bağ kurmasını sağlar.

Karatekin, K., Çapkın, Ö. ve Üstün, S. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Hafıza Mekânlarının Önemi: Kastamonu Örneği, International Journal Of Eurasia Social Sciences, Vol: 8, Issue: 28, pp. (CDXCVIII-DXXII).

Hafıza mekânları, eşitlik ve benzerlik üzerine kurulan bir toplumda, gruba ait olma işlevini de yerine getirir (Nora, 2006: 23). Kastamonu'nun kültürel ögelerinden biri olan Taşköprü sarımsağı topluma; kırsal kalkınmayı, nüfusu yerinde tutmayı, göçü önlemeyi, yerelleşmeyi ve en önemlisi bireylere Kastamonu'ya ait olduğunu hatırlatan maddi bir hafıza mekânıdır. Sarımsak Taşköprü İlçesi'nde tabir yerinde ise altın değerindedir ve beyaz altın olarak tarif edilir. Bunun sebebi ise; geçimin sarımsaktan sağlanması, insanların sarımsaklarını iyi bir ücrete sattıklarında yüzlerinin gülüyor olmasıdır. İlçede her yıl düzenlenen sarımsak festivali ile de bireylerde aidiyet bilinci geliştirilmiş ve sarımsağı koruma içgüdüsü oluşturulmuş olur.

Fotoğraf 2: Taşköprü İlçesinde Bulunan Sarımsak Heykeli (Kaynak: URL 3)

Nora'ya göre hafıza mekânları fiziksel mekânlarla sınırlı değildir (Nora, 2006: 23). Kastamonu tarhinde hiç işgale uğramadığı halde savaşlarda en çok şehit veren iller arasındadır. Bu yöreye ait olan ve Çanakkale Savaşı'ının

zorluklarını, milletin canla başla mücadelesini, gencecik fidanların savaşarak bu vatan için şehit oluşunu, bağımsızlığı, vatan sevgisini ve daha birçok şeyi hatırlatan Çanakkale Türküsü, Kastamonu'nun en önemli fikrî hafıza mekânlarından biridir. Bu türkü dinlendiğinde o an için zaman durur ve insanı savaş yıllarına götürür.

Kendiliğinden hafızanın olmadığı düşüncesinden doğan hafıza mekânları; gideni anmak, yitirilene yas tutmak ritüellerinde doğar ve yaşarlar. Ritüeller aracılığıyla gerçekleşen anma törenleri, anılmayan şeyleri yok etmek için bekleyen ve bir öğütücü gibi çalışan tarihin karşısındaki en büyük engeldir (Nora, 2006: 23). Evliyalar şehri olarak bilinen Kastamonu birçok evliyaya sahip olmakla birlikte, bunların başında Şeyh Şaban-ı Veli (Hazret-i Pir) gelmektedir. Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri topluma yön vermiş onun manevi temellerinin atılmasında rol almış ve bugün hâlâ bu rolü yerine getirmeye devam eden bir hafıza mekânıdır. Mevlana ve Hacı Bektaş-ı Veli ile birlikte Anadolu'nun üç sacayağından biri sayılır (İbret vd., 2015). O topluma; sevgiyi, saygıyı, inancı, adaleti, hoşgörüyü, hakkı, hukuku ve adaleti hatırlatır. Bu nedenledir ki onu ve onun şahsında tüm evliyaları anmak amacıyla, her yıl mayıs ayının ilk haftası; "Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalarını Anma Haftasi" olarak kutlanır.

Fotoğraf 3: Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalarını Anma Haftası Kutlamaları
(Kaynak: URL 4)

Hafıza mekânlarının varlık sebeplerinden birisi unutmayı engellemektir (Nora, 2006: 32). Kastamonu'da ve ülkemizin bazı şehirlerinde bulunan ve yardımlaşmanın en ince örneklerinden biri olarak dikkat çeken sadaka taşları, unutulmaya yüz tutmuş birer hafıza mekânıdır. Sadaka taşları, küreselleşmenin ve kültürel yozlaşmanın etkisiyle bozulmaya başlayan bir topluma; yardımlaşmayı, dayanışmayı, inceliği, tok gözlülüğü ve iyilik yapmayı hatırlatır. Malesef varlık sebebi unutmayı engellemek olan bu hafıza mekânı günümüzde işlevini kaybetmiş durumdadır. Belki birçoğumuzun ne için bile yapıldığını bilmediğimiz hatta her gün önünden geçip gittiğimiz ciltler dolusu kitaptan bile daha çok şey anlatan atalarımızın mirası sadaka taşları, malesef unutulmaya yüz tutmuş durumdadır.

Fotoğraf 4: Nasrullah Köprüsü Üzerinde Yer Alan Sadaka Taşları (Kaynak: URL 5)

Hafıza mekânları öncelikle kalıntılardır. Bir tarih içindeki anma bilincinin sürüp gittiği bu mekânların doğası gereği yeni eski üzerinde, gelecek geçmiş üzerine yerleştirilir. Müzeler, anıtlar, mezarlıklar, tarihe tanıklık eden ve kolektif hafızanın en yaygın biçimde görünür hale geldiği başlıca hafıza mekânlarındandır (Nora, 2006; Çelenk Özen, 2010). Kastamonu'da bulunan müzeler; arkeolojik kazılarla elde edilen eserlerin yanı sıra, çeşitli etnografik ve mimari eserlerin, ayrıca yöreye ait kültürel ve manevi değeri olan eserlerin de sergilendiği birer hafıza mekânı olarak karşımıza çıkar. Bunlardan en dikkat çekeni Kastamonu Arkeoloji Müzesi'dir. Müzede Hitit, Frig, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait çeşitli eserlerin yanı sıra Candaroğulları Beyliği ve Osmanlı dönemine ait eserlere de yer verilmiştir. Küçük bir bölümünde ise Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK' ün 1925 yılında yaptığı Kastamonu gezisinde kullandığı çeşitli eşya ve araçlar bir arada sergilenir. Ayrıca Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK, Kastamonu'ya 1925 yılında yaptığı ziyaret sırasında "Şapka ve Kıyafet İnkılabı" ile ilgili tarihi söylevini de burada vermiştir. Bu hafıza mekânları toplumsal hafızanın üretim sürecinde, ziyaret edenlere, tarihi kalıntıları ve aradıkları tarihi ipuçlarını sunarlar.

Fotoğraf 5: Kastamonu Arkeoloji Müzesi (Kaynak: URL 6)

Nora'ya göre her büyük olay ve hatta olay kavramı bir hafıza mekânıdır (Nora, 2006: 34) ve hafıza mekânları ulusal otorite tarafından da oluşturulabilir (Nora, 1997: 40). Yani yaşanan bir olay ya da kişi hafızalarda yaşatılmak için ulusal otorite tarfından bir mekânla özdeşleştirilebilir. Ülkemizde yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi hafızalardaki tazeliğini hâlâ korumaktadır. Bu önemli olay; halkın devletiyle birlikte vatanına, bayrağına, milli birlik ve beraberliğine, demokrasiye nasıl sahip çıktığını ve 15 Temmuz şehitlerini hatırlatan bir hafıza mekânıdır. Olayın yaşandığı gece Kastamonu üzerinden Ankara'ya geçmekte olan başbakanın konvoyuna, yapımı yeni tamamlanan Ilgaz Tüneli yakınlarında darbeci askerler tarafından saldırı gerçekleştirilmiştir. O gece konvoyun bu tüneli sığınak olarak kullandığı ve başbakanın kendi ifadeleriyle yüzlerce telefon görüşmesi yapıp, darbeye önlem aldığı bilinmektedir. Bu nedenle 15 Temmuz olayının hafızalardaki canlılığını koruması, gelecek kuşaklara aktarılması ve unutturulmaması adına; resmi makamlarca tünele, Ilgaz 15 Temmuz İstiklal Tüneli adı verilmiştir. Benzer şekilde yine ülkemizin birçok yerinde ve Kastamonu'da, hafızalarda yaşatılmak istenen kişilerin, kahramanların ya da olayların isimleri ulusal otorite tarafından; meydanlara, caddelere, sokaklara, mahallelere, parklara ve kurumlara verilmiş ve verilmeye de devam etmektedir. Şüphesiz bunlar da toplumsal hafızayı taşıma görevi üstlenen hafıza mekânları olarak karşımıza çıkar. Kastamonu'da bulunan; Şerifebacı Öğretmenevi, Şerifebacı Devlet Hastanesi, Mehmet Akif Mahallesi, İsfendiyarbey Mahallesi, Candaroğulları Mahallesi, Rauf Denktaş Caddesi, Alparslan Türkeş Bulvarı, Abdurrahmanpaşa Lisesi, Şehit Faruk Karagöz Yatılı Bölge Ortaokulu bunlardan sadece bazılarıdır.

Fotoğraf 6: Ilgaz 15 Temmuz İstiklal Tüneli Açılış Töreni (Kaynak: URL 7)

Anıtsal mekânlar olan heykeller, anıtlar ya da anıtkabirler de birer hafıza mekânıdırlar. Bunlar anlamlarını kendilerinden alırlar ve bunların bulundukları yerler dikkate değer olsa bile, başka bir yere taşınmaları bunların anlamını bozmaz (Nora, 2006: 36). Kurtuluş Savaşı'nda eli silah tutanların cephede olduğu sırada, İnebolu'ya çıkarılan silah ve cephanenin Kastamonu'dan Ankara'ya ulaştırılmasında kadınlarımızın insanüstü çalışmaları olmuştur. Bu kadınlarımızdan biri de Seydilerli Şehit Şerife Bacı'dır. Şerife Bacı; çetin kış şartlarının hüküm sürdüğü sırada, sırtında çocuğu, önünde kağnısı ile İnebolu'dan aldığı cephaneyi Kastamonu'ya taşırken, Kastamonu Kışlası önünde çocuğunu ve mermileri korumak uğruna donarak şehit olmuştur. O kendi şahsında Anadolu kadının kahramanlığını, yiğitliğini, fedakarlığını hatırlatan bir hafıza mekânıdır. Aynı zamanda onu hafızalarda yaşatmak adına yaptırılan anıtlar da savaş esnasında yaşanan zorlukları, bağımsızlığı ve mücadeleyi hatırlatan birer hafıza mekânlarıdırlar.

Fotoğraf 7: Şehit Şerife Bacı Heykeli (Kaynak: URL 8)

Karatekin, K., Çapkın, Ö. ve Üstün, S. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Hafıza Mekânlarının Önemi: Kastamonu Örneği, International Journal Of Eurasia Social Sciences, Vol: 8, Issue: 28, pp. (CDXCVIII-DXXII).

4. SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE HAFIZA MEKÂNLARI

Sosyal bilgiler dersinin eğitim sistemimizdeki yeri nedir? Sorusunun ilk cevabı bireylerin ait oldukları toplumun tarihini, kültürünü, değerlerini, dinamiklerini ve beslendiği tüm kaynakları bilmesi, bunları toplumsal kimliğinin ve yaşamının bir parçası haline getirmesidir. Ulusların kendilerini geleceğe taşımaları ve dünya milletleri arasındaki saygın ve özgün yerini almaları için bu bir gerekliliktir. Bu gereklilik sosyal bilgiler dersinin genel amaçları içerisinde farklı şekillerde vurgulanmıştır. En önemli vurgu sosyal bilgiler dersi öğretim programının 5. Genel amacı olan "*Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder*." Vurgusudur. Bu vurgu sosyal bilgiler dersinin kültürleme görevine işaret etmektedir. Safran (2008: 7) kültürlemenin; "*köklerine sıkı sıkıya bağlı kalınarak kültürel değerlerin aktarılması ve yaşanmasıyla ve özüne dokunmadan eleştirilerek ve geliştirilerek kültürel değerlerin yaşatılmasıyla* " olabileceğini ifade etmiştir. Burada önemli olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinin kültürleme görevini nasıl ve hangi yöntemleri kullanarak yaptıklarıdır. Sosyal bilgiler öğretmenleri sözlü kaynaklar, tarihsel nesneler, görsel kanıtlar, yazılı kanıtlar, yerel tarih, müzeler, tarihsel mekânlar vb. (Özbaş, 2009; İngram, 2003; Caunce, 2011, Ata, 2009a) yollarla bireylerin kültürlemesini etkili bir şekilde sağlayabilir. Bu çalışmanın konusu olan "hafıza mekânları" kullanılarak da öğrencilere etkili bir kültürleme süreci yaşatılabilir. Çünkü hafıza mekânlarının, unutulmaması gereken her olayı, her duyguyu, her değeri, her davranışı hatırlatan büyülü bir gücü vardır. "20. Yüzyıl Tarihini Öğrenmek ve Öğretmek" isimli projenin önsözünde hafıza mekânlarının eğitimde kullanılmasının önemine şu şekilde işaret edilmiştir:

> Bu proje *"Öğretmenlerin sadece olguları aktarmakla yetinmeyip bunların pratik dışa vurumları ve örtük olarak belleklere işlenmiş izleri üzerinde durmalarını öngörüyor. Tartışmaya ve hatırlamaya vesile olan "anıları tazeleyici yer" kavramı, beraberinde kültürel miras fikrini getirir. Kültürel miras ise bir sarayla veya kiliseyle sınırlı kalmamalıdır. 20. Yüzyılın en karanlık dönemlerini hatırlatan 1914 siperleri ve toplama kampları gibi yerleri de kapsamlıdır. Canlı bellek" teması Birinci Dünya Savaşı sırasında askerlerin ailelerine gönderdikleri mektuplar gibi çok az bilinen belgeleri kullanarak ortaya konabilir. Bunlar aynı zamanda kolektif bir olaya bireysel bir boyut katar…"* (Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003).

Hafıza mekânları, sosyal bilgiler öğretiminde yaygın olarak kullanılan "*vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler öğretimi*" yaklaşımında çok etkili olabilir. Bu yaklaşımın amacı kültürün devamlılığını sağlayacak nesiller yetiştirmektir (Barr ve diğ., 1978). Toplumun temel kurum, değer ve inançlarının telkin edildiği bu yaklaşımda geçmişi öğrenme, geçmiş ve geleneklerle gurur duyma, sorumluluk alma, uygun tutum ve davranış sergileme istenilen hedefler arasındadır (Öztürk, 2006: 25). Eğer okullar gelecek nesillere, büyüklerin neleri değerli ve vazgeçilmez bulduklarını göstermek (Nichol, 1991) istiyorsa bu değerli ve vazgeçilmez şeylerin toplumsal hafızalardaki yerini yani hafıza mekânlarını birer eğitimsel kaynaklara dönüştürülmelidir. Eğitimsel kaynaklara dönüştürülmüş hafıza mekânlarından yararlanılarak yapılacak bir sosyal bilgiler öğretimi ile eğitimsel hedeflere

çok kısa sürede ulaşılabilir. Örneğin, öğrencilere birlik ve beraberliğin önemi anlatılacaksa, onlarda vatan sevgisi ve bağımsızlık değerleri kazandırılacaksa bu milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un 19 Kasım 1920'de Kastamonu Nasrullah Camii' nde yaptığı Cuma konuşmasında verdiği aşağıdaki mesajlarla sağlanabilir.

> **(***Milletler, topla, tüfekle, zırhlı ordularla, tayyarelerle yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki bağlar çözülerek, herkes kendi başının derdine, kendi havasına, kendi menfaatini temin etmek kaygusuna düştüğü zaman yıkılır… Bizi mahv için tertib edilen barış antlaşması paçavrasını mücahitlerimiz Doğu tarafından yırtmaya başladılar. Şimdi beri taraftaki dindaşlarımıza düşen vazife. Anadolu'muzun diğer cihetlerindeki düşmanları denize dökerek, o murdar paçavrayı büsbütün parçalamaktır. Zira o parçalanmadıkça Türklük için, bu diyarda yaşamak imkânı yoktur*) (URL 9).

سبيل الرشاد
١٣٣٠
نصر الله كريسنده

Fotoğraf 8: Mehmet Akif'in Nasrullah Vaazinden Bir Bölüm (Kaynak: URL 10)

Eğer yetişkinler gelecek nesillerin milli mücadeleyi ve bu mücadelede yaşanılan zorlukları unutmasını istemiyorsa o günleri günümüze taşıyarak bir hafıza mekânı olan Nasrullah Camii' nde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu halkına yaptığı Cuma konuşmasını unutturmamalıdır. Öğretmenler bu hafıza mekânında yapacakları yerel tarih uygulamaları ile o günleri öğrencilerin zihinlerinde tekrar tekrar yaşatmalıdır.

Ancak eğitimsel hedeflere ulaşabilmek için öğrenciler bir sosyal bilimci gibi düşünmeli ve sosyal bilimlerin yöntemlerinden yararlanmalıdır. Bu özelliği ile sosyal bilgiler dersinde hafıza mekânları kullanılırken *"sosyal bilim olarak sosyal bilgiler"* yaklaşımı da işe koşulmalıdır. Örneğin, mezarlıklar bir toplum için çok önemli hafıza mekânlarıdır. Bu hafıza mekânlarından eğitim amacıyla etkili bir şekilde yararlanılmamaktadır. Oysaki mezarlıklar bir toplumun kültürü ve yaşayış biçimi hakkında çok şeyler anlatır. Bu özelliği ile mezarlıklar araştırılması, incelenmesi gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Selim Sabit Efendiye göre memleketin aynası olan mezarlıklara bakan bir kişi o beldenin tarihini, ünlü kişilerin hangi hastalıklardan öldüklerini, hangi senede ölümlerin fazla olduğunu anlayabilir (Ata, 2009b). Ayvazoğlu mezar taşlarını ayak izleri gibi takip etmek suretiyle bir kültürün yaygınlığı hakkında fikir edinilebileceğini ve mezar taşı kitabelerinin de bir ülkenin siyasi, iktisadi,

kültürel tarihi ve hatta savaşlar, depremler, yangınlar hakkında bilgi kaynakları olarak kullanılabileceğini belirtmektedir (Berk, 2006). Burada önemli olan öğrencilerin amatör bir sosyal bilimci olarak bu hafıza mekânlarından sosyal bilimcilerin yöntemlerini kullanarak istenilen bilgiye ulaşmalarının sağlanmasıdır.

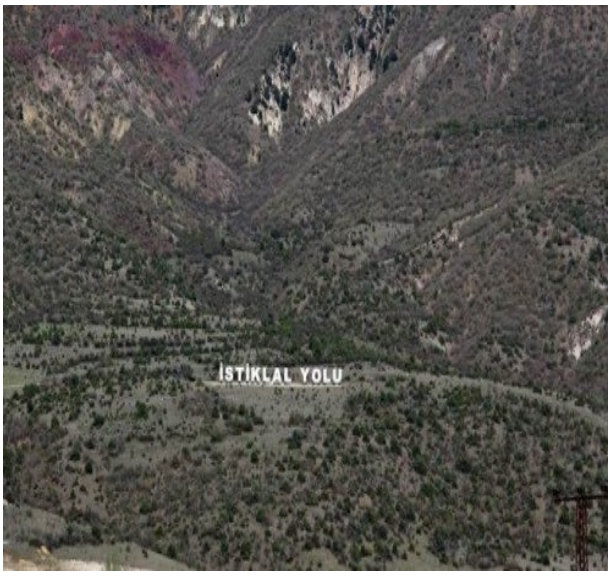
Fotoğraf 9: Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi Çevresinde Bulunan Tarihi Mezarlar (Kaynak: URL 11)

Günümüzde bireysel, toplumsal, siyasi ve ekonomik sorunları çözmede yetişkinler bile zorluk çekmektedir. Bu nedenle eğitim sistemleri çocukların problem çözme ve karar verme gibi bir takım temel yaşam becerilerini kazandırması gerekmektedir. Sosyal bilgiler öğretiminin üçüncü yaklaşımı olan *"yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler"* yaklaşımının temel amacı bu becerilerin kazandırılmasıdır. Öğretmenler öğrencilerin kendilerini etkileyen sorunları incelemelerini ve bu sorunların farkına varmalarını sağlayarak geniş bir bakış açısıyla sosyo-politik sorunlarla ilişkilendirmelerine ve böylece onların karşılaşacakları sosyal, politik ve kişisel sorunların çözümünde doğru kararlar alabilmelerine yardımcı olacaktır (Doğanay, 2005: 24). Bu noktada hafıza mekânları, öğrencilerde problem çözme ve karar verme becerilerini geliştirmek, iyi bir insan ve makbul bir vatandaş olmak için gereken değerleri analiz etmek amacıyla bir örnek olay olarak öğrencilerin karşısına getirilebilir. Örneğin, yardımlaşma ve dayanışmanın azaldığı, bencilliğin giderek arttığı ve insanların yalnızlaştığı günümüz toplumlarında bu hastalıktan nasıl kurtuluruz? Sorusunun çözümünde bir hafıza mekânı olan sadaka taşlarından yararlanabiliriz.

Hafıza mekânları tarihe/geçmişe tanıklık eden birinci derecede kanıtlardır. Çocuklar tarihin/geçmişin kendilerine dolaylı anlatımından daha çok geçmişe tanıklık etmiş hafıza mekânlarını görmek isteyecektir. Çünkü hafıza mekânları geçip gitmiş tarihi olayın hikâyesi değil, somut bir tespitidir (Safran ve Köksal, 2006). Örneğin 4. Sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan "*Yaşanmış olaylardan ve görsel materyallerden yola çıkarak, Millî Mücadele sürecinde yakın çevresini ve Türkiye'yi betimler."* Kazanımının daha etkili gerçekleştirebilmesi için sosyal bilgiler öğretmenleri "İstiklal Yolu"nu kullanabilir. İstiklal Yolu' nun Kastamonu'nun hafıza mekânları için de önemli bir yeri vardır. Bu önemi Atatürk'ün İstiklal Yolu'nun ilk durağı

olan İnebolu için söylediği "Gözüm cephede kulağım İnebolu'da" sözünden anlayabiliriz. İnebolu-Kastamonu-Ilgaz-Kalecik-Ankara hattından oluşan İstiklal Yolu, Milli Mücadele sırasında Ankara'ya lojistik desteğin sağlandığı tarihi bir yoldur. Ordunun ihtiyacı olan cephane ve her türlü malzeme bu yolun başlangıcı olan İnebolu'ya deniz yoluyla gelmekte buradan da Milli Mücadelenin merkezi olan Ankara'ya kağnılarla taşınmaktaydı. Özellikle bu güzergâhta Mehmetçiğe silah ve cephane taşırken donarak şehit olan Şerife Bacı unutulmaması ve unutturulmaması gereken bir başka hafıza mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerin milli mücadelenin önemini anlayabilmesi, Kurtuluş Savaşı' nın kazanılmasını sağlayan değerlerin farkına varabilmesi için onların İstiklal Yolu' ndan geçmeleri ve tarihsel empati yaparak Şerife Bacı' yı yüreklerinde hissetmeleri gerekmektedir.

Fotoğraf 10: İstiklal Yolu (Kaynak: URL 12)

Öğrenciler toplumu, yaşadıkları kültürü ve kendilerini tanıyabilmeleri için, geçmiş, bugün ve gelecek ilişkisinin (Özen ve Sağlam, 2010) farkında olmalıdır. Bunun için birtakım becerilere sahip olmaları gerekir. Bu becerilerin başında sosyal bilgilerin kendine özgü becerilerinden olan zamanı ve mekânı algılama ile değişim ve sürekliliği algılama becerileri gelmektedir. Demircioğlu ve Akengin (2006) bu becerilerin insanlara, yaşadıkları zaman başta olmak üzere geçmişten bugüne meydana gelmiş ve gelecekte de yaşanabilecek olayları insanlık tarihi içerisinde doğru yere koyma imkânı verdiğini ve bu zaman çizgisinde insanlığın devamlı bir değişim, diğer yandan da süreklilik içerisinde olduğunun farkına varmasını sağladığını ifade etmektedirler. Hafıza mekânları bu becerileri öğrencilere kazandırabilecek eğitimsel kaynaklar olabilir. Çünkü öğrencilerin bugünün dünyasını anlayabilmeleri için gerekli olan geçmişin bilgisi hafıza mekânlarında gizlidir. Örneğin bugün hediyelik eşya satış yeri olarak kullanılan Kastamonu-Deve Hanı ve restoran olarak kullanılan Cem Sultan Bedesteni' nin geçmişte hangi amaçlar için kullanıldığını öğrencilere öğreterek onlarda bu beceriler kazandırabilir. Hanlar ve Bedestenler geçmişte şehir içinde ticari malların depolandığı, satıldığı ayrıca yolcuların ve hayvanların barındığı önemli mimari yapılardır (Ersoy, 2001). Öğrencilerin bu mimari yapıların yapıldığı zamanlarda insanların sosyal, ticari

ve ekonomik hayatlarını sadece sınıf içinde yapılacak etkinliklerle öğrenmesi mümkün değildir. Öğrencilerin bu mekânların işlevlerini, tarihteki ve günümüzdeki yerini doğru algılayabilmeleri için birtakım duygu ve düşüncelerin kazandırılması gerekir. Bu duygu ve düşünceler ise hafıza mekânlarıyla kolaylıkla kazandırılabilir.

Fotoğraf 11: Kastamonu Deve Hanı (Kaynak: URL 13)

Fotoğraf 12: Kastamonu Cem Sultan Bedesteni (Kaynak: URL 14)

Sosyal bilgiler öğretmenleri derslerinde kullanacakları hafıza mekânlarına öğrencilerin doğru ve etkili sorular sormasına yardımcı olmalıdır. Bunun için öncelikle öğrencilerin hafıza mekânları hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerekir. Dolayısıyla öğrencilere hafıza mekânlarının ayrıntılı bir tanıtımı yapılmalıdır. Bu tanıtımda en etkili yol öğrenciyle hafıza mekânını buluşturmaktır. Bu yapılamıyorsa görsellerle ve videolarla desteklenmiş canlandırmalar yapılabilir. Daha sonra kişi, nesne ya da şeylerin hafıza mekânına dönüşmesine neden olan olaylar ve süreçler ortaya konulmalıdır. Yani kişi, nesne ya da şeylerin nasıl hafıza mekânına dönüştüğü anlatılmalıdır. Hafıza mekânlarının geçmiş, bugün ve gelecek için ne anlam ifade ettiği tespit edildikten sonra bu mekânların geleceğe taşınmasının bireyler ve toplum için önemi vurgulanmalıdır. Hafıza mekânlarını tanımak ve öğrenmek öğrenciler için yeterli görülmemelidir. Onlardan bu hafıza mekânlarının unutturulmaması, yaşatılması ve geleceğe taşınması için davranışlar sergilemeleri de beklenmelidir. Öğrencilere hafıza mekânları birer kanıt olarak sunulmalıdır. Öğrencilerin hafıza mekânlarının gözlemlenebilir özellikleri üzerine düşünmesi ve bu kanıtları inceleyerek sonuçlar çıkarması sağlanmalıdır. Derste sorulacak sorular öğrencilerin geçmiş hakkında

düşünmelerini teşvik etmeli ve geçmiş hakkında kendi görüşlerini oluşturmalarına da yardımcı olmalıdır (Nichol, 1991).

5. SONUÇ

Hafıza mekânlarını Kastamonu örnekleriyle açıklamayı ve sosyal bilgiler öğretiminde bunlardan nasıl yararlanılabileceğini orta koymayı amaçlayan bu çalışmada; Kastamonu' da yer alan birçok hafıza mekânından sadece bir bölümüne yer verilebilmiştir. Sosyal bilgiler dersinin genel amaçları, değerleri, kazandırılması gereken bilgi ve beceriler düşünüldüğünde Kastamonu'da yararlanılabilecek çok sayıda hafıza mekânının olduğu görülecektir. Bunlardan bazıları: Kastamonu Kalesi, saat kulesi, kambur köprü, aşıklar köprüsü, Kastamonu Ninnileri, Kastamonu Efsaneleri, Kastamonu Konakları, yöresel yemekler, yöresel oyunlar, yöresel kıyafetler, Tosya Pirinci, Abdurahmanpaşa Lisesi, Rıfat Ilgaz, Cem Sultan Bedesteni, Kastamonu Hanları, Ilgaz Dağı, Ilgaz Türküsü, Kastamonu Evliyaları, Kastamonu Tarihi Camileri, Pompeiopolis Antik Kenti, anıtlar, müzeler, el sanatları, Küre Dağları Milli Parkı'dır. Kastamonu ile birlikte ülkemizin tamamında yararlanılabilecek birçok hafıza mekânının bulunduğu unutulmamalıdır.

Bu hafıza mekânları kullanılarak sosyal bilgiler derslerinde öğrencilerin; bilgilerini somutlaştırmaları, tarihsel empati yapmaları, değişim ve sürekliliği algılamaları, geçmişle bugünü karşılaştırmaları, milli tarih bilinci kazanmaları ve en önemlisi nereye ait olduklarının farkına varmaları sağlanabilir. Böylece tarihine ve geçmişine merak ve ilgi duyan, kültürel mirasına sahip çıkan ve onu koruyan, milli kimlik duyguları gelişmiş bireyler yetiştirilebilir. Hafıza mekânları ile yapılan sosyal bilgiler öğretimi ile; derslere ve konulara karşı ilgi arttırılarak öğrencilerin öğretme-öğrenme sürecine aktif katılmaları ve yaparak yaşayarak öğrenmeleri sağlanmış ve böylece eğitimin kalitesi arttırılmış olur.

KAYNAKÇA

Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek*. Çev., Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ata, B. (2009a). Tarih Derslerinde Yerel Tarih, Müze ve Ören Yerlerinin Kullanımı, (Ed.), Muammer Demirel ve İbrahim Turan, *Tarih Öğretim Yöntemleri*, (s. 114-129), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Ata, B. (2009b). "Selim Sabit Efendi'nin Okul Tarihi İnşası." *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *7*(2): 377-392.

Barr, R. D., Barth, J. L. Ve Shermis, S. S. (1978). *The Nature of Social Studies*. California: ECT Publications.

Berk, S. (2006). Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları (Zamanı aşan Taşlar), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, http://suleymanberk.com.tr/dosyalar/2012/12/Zamani-Asan-Taslar-Envanter.pdf/ (Erişim Tarihi: 28.03.2017).

Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Ankara: Aşina Kitaplar.

Bilgin, N. (2008). "Geçmişin Araçsallaştırılması, Tarih ve Kolektif Bellek II." *Toplumsal Tarih,* (174)*:* 34-40.

Bostancı, M. N. (1999). *Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Boyer, P. (2009). What Are Memories For? Functions of Recall in Cognition and Culture, (Der.), P. Boyer ve J.V. Wertsch, *Memory in Mind and Culture,* (s. 3-28), Cambridge: Cambridge University Press.

Brown, H.D. (1994). *Principles of Language Learning and Teaching*. The USA: Prentice Hall Regents.

Caunce, S. (2011). *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*. Çev., Bilmez Bülent Can ve Alper Yalçınkaya. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Confino, A. (1997). "Collective Memory and Cultural History: Problems of Method." *American Historical Review,* 5(102): 1386-1403.

Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Hatırlar.* Çev., Alaeddin Şenel. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Coser, L. A. (1992). "The Revival of the Sociology of Culture: The Case of Collective Memory." *In Sociological Forum*, 2(7): 365-373.

Çelenk Özen, S. (2010). "Bir Bellek Mekânı Olarak Televizyon: Bu Kalp Seni Unutur Mu?" *Mülkiye*, 34(269): 171-197.

Demircioğlu, İ.H. ve Akengin, H. (2006). Zaman ve Mekâna İlişkin Becerilerin Öğretimi, (Ed.), Cemil Öztürk, *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılanndırmacı Bir Yaklaşım,* (s. 219-254), Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Doğanay, A. (2005). Sosyal bilgiler Öğretimi, (Ed.), Cemil Öztürk ve Dursun Dilek, *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, (s. 17-52), Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Ergene, T. (2014). *Sosyal Medyanın Toplumsal Hafızadaki Rolü: Gazi Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Örnek Olayı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ersoy, B. (2001). "Osmanlı Şehir İçi Hanların İşlevleri", 11. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Utrecht, 23-28 Ağustos 1999*, EJOS*, IV, No.16,1-3.

Gross, T. (2002). "Anthropology of Collective Memory: Estonian National Awakening Revisited." *Trames,* 4(6): 342-354.

Güvenç, B. (1997). *Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

İbret, B. Ü., Uğurlu, M., & Aydınözü, D. (2015). Kastamonu Şehrinde Kültür ve İnanç Turizmi. *Marmara Coğrafya*, 32, 239-269.

İnce, G. B. (2010). "Medya ve Toplumsal Hafıza." *Kültür ve İletişim*, 13(1): 9-29.

İngram, P. (2003). Sözlü Tarih, (Yayıma Hazırlayan) Özgür Sevgi Göral, Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşıma Doğru, (s. 52-54), İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Keskin, N. (2014). "Kentlerde Yeni Bellek Mekânları: Kent Müzeleri." *Folklor/Edebiyat,* 20(79): 25-39.

Kurt, M. (2008). Toplumsal Kimliğin Yeniden İnşası, Aytmatov'da Unutma ve Hatırlama. *Türk Yurdu*, 253, 65-70.

Levy, D., & Sznaider, N. (2002). "Memory Unbound: The Holocaust and the Formation of Cosmopolitan Memory." *European Journal of Social Theory*, *5*(1): 87-106.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi. 6-7. Sınıflar Öğretim Programı Kılavuzu (Taslak Basım). Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Nichol, J. (1991). Tarih Öğretimi, (Yay. Haz.) Mustafa Safran, Ankara: Çağrı Matbaacılık.

Nora, P. (1997). *Entre Mémoire et Histoire: La Problématique Des Lieux*. Paris: Gallimard.

Nora, P. (2006*). Hafıza Mekânları*. Çev., Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Olick, J. (1999). "Collective Memory: The Two Cultures." *Sociological Theory,* 3(17): 333-348.

Özbaş, B.Ç. (2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler Derslerinde Kültürel Miras Eğitimi, (Ed.), Mustafa Safran, *Sosyal Bilgiler Öğretimi,* (s. 701-720), Ankara: Pegem Akademi.

Özen, R. ve Sağlam, H.İ. (2010). İlköğretim Öğrencilerinin Değişim ve Sürekliliği Algılayışları. *Akademik Bakış Dergisi,* 22, 1-15.

Öztürk, C. (2006). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış, (Ed.), Cemil Öztürk, *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım*, (s. 21-50), Ankara: Pegem Akademi.

Pösteki, N. (2012). Sinema Salonlarının Dönüşümünde Bellek ve Mekân İlişkisi, https://www.academia.edu/3633143/_Sinema_Salonlarının_Dönüşümünde_Bellek_ve_Mekan_İlişkisi_ / (Erişim Tarihi: 08.03.2017).

Ricoeur, P. (2012). *Hafız, Tarih, Unutuş*. Çev., Mehmet Emin Özcan. İstanbul: Metis Yayınları.

Rigney, A. (2005). "Plenitude, Scarcity and the Circulation of Cultural Memory." *Journal of European Studies*, *35*(1): 11-28.

Safran, M. ve Köksal, H. (2006). Tarih Öğretiminde Yazılı Kanıtların Kullanılması. (Ed.), Mustafa Safran, *Tarih Eğitimi Makale ve Bildiriler,* (s. 35-51), Ankara: Gazi Kitabevi.

Safran, M. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış, (Ed.), Bayram Tay ve Adem Öcal, *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi,* (s. 1-16), Ankara: Pegem Akademi.

Sancar, M. (2010). *Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sönmez, S. (2012). *Toplumsal Bellek ve Sinema: Türkiye Sinemasında Travmatik Temsiller*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Şahin, V. (2013). "Kültürel Bellek Mekânı Olarak Türküler", Kültürümüzde Türküler Sempozyumu Bildirileri, 22-25 Ekim, Sivas.

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (2003). *Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşıma Doğru*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

URL 1 http://www.osmanlicaturkce.com/?k=haf%C4%B1za&t=%40, Erişim Tarihi: 08.03.2017.

URL 2 http://www.kastamonugezgini.com/istiklal-marsinin-ilk-dile-geldigi-yer/kastamonu-nasrullah-camii-mehmet-akif-ersoy/, Erişim Tarihi: 01.04.2017.

URL 3 http://www.taskoprusarimsakcisi.com/ , Erişim Tarihi: 01.04.2017.

URL 4 http://www.milliyet.com.tr/seyh-saban-i-veli-ve-kastamonu-evliyalarini-kastamonu-yerelhaber-177407/, Erişim Tarihi: 01.04.2017.

URL 5 http://www.kastamonubirincihaber.com/basyazimiz-sadaka-tasini-diktiler/2014/ , Erişim Tarihi: 01.04.2017.

URL 6 http://www.kastamonukultur.gov.tr/TR,63835/muze-mudurlugu.html , Erişim Tarihi: 01.04.2017.

URL 7 http://www.gzt.com/gundem/ilgaz-15-temmuz-istiklal-tuneli-torenle-acildi-2586829 , Erişim Tarihi: 01.04.2017.

URL 8 http://www.turkish-media.com/forum/topic/179489-kastamonu-ataturk-ve-sehit-serife-baci-aniti/, Erişim Tarihi: 01.04.2017.

URL 9 http://www.tarihgazetesi.net/index.php/yazilar/guncel-yazilar/202-mehmed-akif-in-milli-muecadelede-kastamonu-nasrullah-camii-vaaz, Erişim Tarihi: 01.04.2017.

URL 10 http://sinanculuk.blogspot.com.tr/2014/12/mehmed-akifin-kastamonu-nasrullah camii.html#!/2014/12/mehmed-akifin-kastamonu-nasrullah-camii.html, Erişim Tarihi: 01.04.2017.

URL 11 http://www.kastamonur.com/eyh-aban-i-vel-kuellyes/ , Erişim Tarihi: 01.04.2017.

URL 12 http://www.istiklalyolu.com/?page_id=350, Erişim Tarihi: 01.04.2017.

URL 13 http://www.trekearth.com/gallery/Middle_East/Turkey/Black_Sea/Kastamonu /merkez/photo1318136.htm , Erişim Tarihi: 01.04.2017.

URL 14 http://kastamonucemsultan.com/, Erişim Tarihi: 01.04.2017.